

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған
«Қазақстанның тәуелсіздігі және рухани-мәдени құндылықтар»

атты халықаралық ғылыми-практикалық онлайн конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической онлайн конференции

«Независимость Казахстана и духовно-культурные ценности»,

посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан

MATERIALS

of an international scientific-practical on-line conference

"Independence of Kazakhstan and spiritual and cultural values"

which is dedicated to the 30th anniversary of the Independence

of the Republic of Kazakhstan

I TOM

Алматы, 2021

**ӘОЖ 323/324(574)
КБЖ 66.3(5Қаз)
Қ 18**

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналған **«Қазақстанның тәуелсіздігі және рухани-мәдени құндылықтар»** атты халықаралық ғылыми-практикалық онлайн конференция материалдары. Том 1. – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, «Ұлағат» баспасы, 2021 жыл

Жалпы редакциясын басқарған:

Билялов Дархан Нұрланұлы – «Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті» КЕАҚ Басқарма Төрағасы - Ректоры

Жауапты редактор:

Танжарикова Алуа Василийқызы – Филология және көптілді білім беру институтының директоры

Редакция алқасы:

Бақбергенова Роза Қожабайқызы, Молдағали Бақытгүл, Абишева Сауле Джунусовна, Ломова Елена Александровна, Сәтбай Гүлназ Қуандыққызы, Иманқұлова Жанна Сейтбекқызы, Оспанбаева Рысжан Муратовна, Аширов Жәнібек Сатыбалдыұлы, Абитова Жанар Сабетхановна

Ұйымдастыру комитеті – Филология және көптілді білім беру институты

ISBN 978-601-298-950-2

«Қазақстанның тәуелсіздігі және рухани-мәдени құндылықтар» атты халықаралық ғылыми-практикалық онлайн конференция Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 30 жылдығына арналады. Конференция жинағында тәуелсіздік жылдарындағы тіл мен әдебиетті зерттеудің жаңа бағыттары, заманауи өнер, түркі халықтарының рухани мұрасы, тәуелсіз Қазақстан мен шығыс әлемі, Қазақстандағы және әлемдегі орыс филологиясы, шетелдік білім берудің заманауи әдіснамалық ұстанымдары туралы мақалалар енгізілді.

**ӘОЖ 323/324(574)
КБЖ 66.3(5Қаз)**

СЕРІК АСЫЛБЕКҰЛЫНЫҢ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕСІ

Бала тәрбиесі – қай дәуірде де, қоғамда да ең өзекті мәселелердің бірі. Себебі, бүгінгі жас бала мен жасөспірімдер – ертеңгі ұлттың болашағы. Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептердегі бала тәрбиесі мен олардың әдебиеттік оқудан алатын білімдері қоғам өмірінде қызу талқылануда. Жаңартылған білім мазмұнындағы оқу бағдарламасында берілген шығармалардың дұрыс іріктелмеуі, балалардың жас ерекшелігінің сақталмауы – егемен қазақ елінің күн тәртібіндегі шешімін күтіп тұрған мәселе. Оқу бағдарламасындағы олқылықтардың негізгі себептерінің бірі – оқу материалдарының дұрыс іріктелмеуі болса, әр сынып оқушысының жас ерекшелігіне қарай материалдарды іріктеу жағы жетіспей жатқаны шындық. Мектеп оқушыларына нені оқытамыз?, қалай оқытамыз? дейтін сауалдарға жауап іздеу барысында жас оқырмандарды қызықтыратын тақырыптың бірі – өздеріне таныс мектеп өмірі мен мектеп оқушыларының басынан кешкен түрлі қызықты оқиғалары екеніне көзіміз жетті. Осы тұрғыда балалар жазушысы С.Асылбекұлының мектеп өмірінен алынған оқиғаларға құрылған бірнеше шығармаларына талдау жасағалы отырмыз.

Белгілі жазушы С.Асылбекұлы – ұзақ жылдар бала тәрбиесімен айналысқан педагог-ұстаз. Сондықтан да оның шығармаларының дені бала тәрбиесіне арналуы заңды. Жазушының мектеп оқушыларының өмірінен алынған «Жезкиік», «Қалқаш», «Рәбиғаның махаббаты» повестері мен осы шығараманың негізінде жазылған екі актілі, төрт суретті драмасын, «Желтоқсан түні» пьесасын, «Қоңыртаудың басында бір топ жусан», «Алтынсары», «Қысқы каникул», «Сағыныш» әңгімелерін ерекше атауға болады.

Жазушы туындыларының кейіпкерлері де, оған арқау болатын оқиғалар да алуан түрлі. «Қоңыртаудың басында бір топ жусан» әңгімесінің кейіпкерлері де, оқиғасы да ерекшелігімен есте қалады. Бір отбасы төңірегінде өрбитін оқиғаға әлеуметтік талдау жасаған жазушы кейіпкерлерінің жан дүниесіндегі психологиялық иірімдер нанымдылықпен суреттелген. Әңгімеде Түркісіб (Түркістан – Сібір) темір жолын жағалай қонған бекеттердің (станция) бірінде байпағынан су өткен Елтайдың тоқсан бесінші нөмірлі поездан әртістің оқуын оқып жүрген әпкесін күтіп отырғанына кезігеміз [1].

Өкпесі алқымына тірелгенде демі бітіп, қиқылдап, шеке тамырлары білеуленіп жатқан атасының қиналған түрін көргенде Елтайдың жанын қоярға жер таппай бүк түсуі арқылы кейіпкерлердің жан дүниесіне үңілуі – автордың психологизмді терең игергендігі. Жазушы он бір құрсақ көтерген ананың жалғыз қызының жолын тосып жүруі арқылы ел басына түскен ауыр күндерден хабар беруге тырысқан. Титтей баланың бетіне қарап отырған бұл шал мен кемпірдің өмірден көргені аз емес. Екі-үш бала жасына жетпей шешектен, үш-төртеуі обадан, қалғаны ер жеткен шағында Ұлы Отан соғысына кетіп қайта оралмаған, он баланың артында қалғаны – Алматыдан әне келеді, міне келеді деп жолына қарап отырған жалғыз қыз.

Елтай – шалдың жалғыз балдызының баласы. Жасына жетер-жетпес кемпір мен шалдың бауырына салған ол бүгінде онның үстінде. Жазушы осы жалғыздардың бәрін бір отбасының төңірегіне тегін жиып отырған жоқ. Бұлар – кешегі отызыншы жылдың ашаршылығынан, сталиндік репрессиядан, Ұлы Отан соғысынан кейінгі әр әулеттен аман қалған жалғыздар. Иә, сол бір қасіретті жылдардың екі-үш ұрпақтың тағдырын тәлкекке салғаны да жасырын емес. Ел өмірінен үлкен орын алған бұл мәселе сол үшін де қазақ әдебиетінде көптеп қаузалды. Осы бір аумалы-төкпелі кезеңдерден қазақтың бірде-бір

шаңырағы аман қалмағаны тарихтан мәлім. Атасының терең күрсінгенін түсінген титтей Елтайдың: «О, Құдай, мені осы шалдың баласы қылып неге қоя қоймадың» деп барлық ынта-шынымен налитыны» да сондықтан. Қазақ балалар әдебиетін жете зерттеген Ш.Ахметов бала тәрбиесі туралы: «Ата-анасын сыйламайтын бала ол жолдасына да, қоғамға да ешқандай дұрыс қызмет ете алмайды. Өзін әлпештеп өсірген адамға немқұрайды қараудан, анаға опасыздық етуден ауыр қылмыс жоқ», – деген болатын [2, 288]. Ғалымның осы пікіріне сүйенетін болсақ, байпағынан су өтсе де алыстан келе жатқан әпкесін жауапкершілікпен күтіп отырған, атасының қайғысын жұдырықтай жүрегімен түйсінген, оның жанына жалау болғысы келген Елтайдан болашақта елін, отанын сүйетін үлкен патриот шығатыны дау туғызбайды. Себебі ол – адам жанын түсінетін бауырмал, қайырымды, өз міндетін адал орындайтын жауапкершілігі жоғары адамгершілік иесі.

Ауылдың қарапайым тіршілігі мен қарапайым тұрғындарының өмірін нанымды суреттеген жазушылар қатарына қосылатын С.Асылбековтің келесі туындысы – «Сағыныш» атты лирикалық әңгіме. Мұнда да атасы мен әжесінің қасында жүрген ойын баласы Жасұланға кезіземіз. Әңгімеде небәрі үш-төрт қана кейіпкер бар. Әңгімедегі негізгі оқиға Жасұланның көзқарасымен суреттеледі. Қосқұдықтың басында кемпір мен шалдың баласы болып, әкесі мен шешесін аға-жеңге деп атайтын Жасұлан бір күнде әжесінен айырылып, жетімдікке душар болады.

Автор бір эпизодқа Жасұланның әжесіне деген сағынышын, қала тіршілігіне деген наразылығын сыйғызған, ал түсті екі дүние арасындағы тылсым байланыстың жібі ретінде пайдаланған. Қазақтың ұғымында жақын адамдары қиналғанда аруақтар келіп, желеп-жебеп жүреді деген наным-сенім бар. Олай болса, автор фольклорлық наным-сенімді шығармаға қиюластырып отыр. Ал, психология тілімен айтқанда: «Түс дегеніміз ояуда көретін нәрселердің пернесі болады. Түсімізде сол пернелерді өңіміздегі екен деп ойлаймыз» [3, 242].

Осы әңгіме жөнінде Айгүл Кемелбаева «Сағыныштан» «Рәбиғаның махаббатына» дейін...» деген сұхбатында: «Қыр баласы енді қала тұрмысына, тар, шектеулі дүниеге бейімделуі керек. Осы әңгіме арқылы 1975 жылдары қазақ халқы үшін урбанизация процесі шапшаң дендей бастаған дилемманы шынайы көрсетесіз», – деген болатын [4].

Ал, «Қысқы каникул» әңгімесінің бас кейіпкері – қыстауда отырған қойшының интернатта оқитын баласы Таңатжан. Қысқы каникулға үйіне келген баланың күн ұзаққа ойын соңында жүретіні ойын баласының ойынға тоймайтынының белгісі ретінде бейнеленген. Жазушы интернат балаларының әке-шешенің мейірімін аңсап тұратынын Таңаттың бір сәттік сезімімен нанымды бейнелеген. «Жетінші «А»-ның «бикеші»» әңгімесін оқып отырғанда қазақ әдебиетіндегі балалар мен жасөспірімдер әдебиетінің үлгілері ойға оралады. Мұнда «Қысқы каникул» әңгімесіндегі күні бойы сырғанақ теуіп жүретін Таңатпен және кезіземіз. Таңат Жайлыбаев – жетінші «А» сыныбының оқушысы. Ол – қатардағы көптің бірі емес, бірегейі, оқу озаты. Әңгімеде «Тумысынан тұйық мінезді момақан» баланың бір күнде азан шақырып қойған атынан айырылып, «жетіншінің бикеші» болып шыға келуі қызғылықты баяндалған.

Жетінші «А»-ның старостасы Мұрат Байсариннің бірде-бір ойынға икемі жоқ, қыз мінезді Таңатты «бикеш» деп атауы мұң екен, сол ұзын тұра қылжақбастың сөзін күллі мектеп балалары бір-ақ күнде бір-біріне жайып үлгерді. Бұл қорлыққа төзбеген намысқой баланың өз қатарларын бұрышқы апарып, екінші рет айтпайтындай еткенмен, өзінен төменгі сыныпта оқитындардың аузына қақпақ бола алмауы өкінішті. 7-сынып оқушыларының іс-әрекетімен бала психологиясы шынайы бейнеленген.

Әңгіме соңында ел ұйқыға кеткенде Таңаттың теңбіл добы қақпа торын ауық-ауық бүлк-бүлк еткізіп жатқанын көреміз. Бұл – үлкен қуаныштан кейін ұйқының қашып кететінін танытатын көркемдік деталь. М.Жұмабаев «Педагогика» еңбегінде тәрбие туралы былай дейді: «Тәрбие төрт түрлі: дене тәрбиесі, ақыл тәрбиесі, сұлулық тәрбиесі һәм құлық тәрбиесі. Егерде адам баласына осы төрт тәрбие тегіс берілсе, оның тәрбиесі

түгел болғаны» [5, 128]. Педагогика ғылымында дәлелденген тәрбиенің осы төрт түріне үнілетін болсақ, олардың әрқайсысының адам өміріндегі орны ерекше. Сабақты жақсы оқып ақыл тәрбиесін бойына жинақтаған Таңаттың келесі кезекте дене, сұлық, құлық тәрбиесіне көңіл бөліп, оларды бойына жинақтауынан кез келген оқушының өзін-өзі тәрбиелеу арқылы жетістікке жететінін көреміз.

«Мектеп бітіру кеші» әңгімесіне мектеп бітірушілердің кеші негіз болған. Әңгімеде өзімізге таныс ұяң жігітпен және кездесеміз. Староста Айбар сияқты көптің алдында шешен сөйлеп өзін таныта алмағанмен, Нұраш та оқу озаты. Оның бар кемшілігі – ұяндығы, ұялшақтығы. Сол мінезінің қырсығынан Бибижанға деген махаббатын жеткізе алмай жүрген жайы бар. Бүгін оған аяқ астынан батылдық пайда болып, Алмагүлді бір-екі рет қапсыра құшақтап сүйіп алуы шынында да балаң жігіт үшін үлкен ерлік еді. Жастардың осы сәттегі көңіл күй сезімдері «Бір сәтке екеуінің де басы айналып, дүние өз-өзінен дөңгеленіп жүре берді...» деп әсерлі бейнеленген. Бұл жағынан келгенде, автор адам жанын, оның ішкі иірімдерін суреттеуге шебер-ақ.

Жазушы кейіпкерлері жөнінде бірді-екілі оқиғаларды еске түсіре отырып, ол туралы толыққанды мағлұмат беруге ұста. Мәселен, Рақат Жағыпаровичтің осы ауылға мұғалім болып келуінің де үлкен сыры бар. Автор оны Нұраштың: «Папамдар айтады: «Ертеректе тәуір-тәуір қызметтерде болған. Анық басы істейтін жігіт. Бір себептермен төмендеп келген жері ғой», – деп», – деген сөзіне сыйғызған. Оның негізгі себебін білмегендіктен, баланың аузымен айтылған әңгімеге мән бермеуге де болады. Мұның өзі – жазушының негізгі ойды жанамалап жеткізуі. Балалардан жасырын ішкенмен, дүйсенбі күндері көзі қып-қызыл болып келетін ағайларының өмірінде құпия сырдың бар екенін екі оқушының осындай сөздерінен байқауға негіз бар. Осы сөздерге қарағанда Рақат Жағыпаровичтің отызыншы жылдары қуғын-сүргінге ұшырап, шалғайда жатқан ауылға жер аударылуы ықтимал. Кеңестік дәуір тұсында мұндай құпияларды айтуға болмағандықтан, жазушы оны екі баланың түсініксіз әңгімелері ретінде беруі орынды.

Ақындардың шығармаларын оқып отырғанда олардың лирикалық кейіпкері уақыт өте толысып-толғанына көзіміз жетеді. Сол сияқты С.Асылбеков әңгімелерінен де бес жасар жұқалтаң сары баланың келе-келе үлкен азамат болғанын байқау қиын емес. Сондықтан да жазушы әңгімелерін бір-бірінен бөле жармай, тұтас күйінде қараған орынды. Жазушы әңгімелерінің бірсыпырасына әртүрлі жастағы балалардың өмірі негіз болған. Осындай ерекшеліктеріне қарап, бұл әңгімелердің бірқатарын балалар мен жасөспірімдер әдебиетіне жатқызуға болатын тәрізді. «Сағыныштағы» бес жасар Жасұлан, «Қоңыртаудың басында бір түп жусан» әңгімесіндегі он жастағы Елтай, «Қысқы каникулдағы» 5-6 сынып оқушысы Таңат, «Жетінші «А»-ның «бикеші»» әңгімесіндегі Таңат – бәрі де мектеп жасындағы балалар болса, «Мектеп бітіру кеші» әңгімесінде сол ойын балаларының бозбала болып, қыздарға көңіл бөле бастауына кезігеміз. Осы әңгімелері жөнінде автор: «Қоңыртаудың басында бір топ жусан» деп аталатын туындыдағы шалдың прототипі 5-сыныпқа дейін қолында өскен атам Қани Қосымұлы болса, «Қысқы каникулдағы» шеше мен бала – менің анам Ләтипа мен менің өзім», – деген болатын.

Шағын жанрдағы типтік характерлер келе-келе хикаяттарға (повесть) ауыса бастады. Бұл тұрғыда жазушының «Қалқаш», «Рабиғаның махаббаты», «Жезкиік», «Ақ қарға» хикаяттарын атауға болады. «Қалқаш» хикаятында өзімізге таныс мектеп оқушыларының жазғы каникулды қалай өткізетіні арқау болған. Жаз бойы үйде қарап жатпай, әкешелеріне қолғанат болған балалар ферманың егіс даласында үлкендерге қолғанат бола жүріп еңбекпен шындалатыны кешегі өзіміз куә болған ұжымдық шаруашылықтардың тіршілігін еске салады. Бала тәрбиесінде үлкен қызмет атқаратын тәсілдің бірі – еңбек тәрбиесі. Ұжымдық еңбекпен шындалған балалар өмірге икемді, ширақ, бауырмал, көпшіл болып өседі.

Хикаят 13-14 жасар баланың көзқарасымен баяндалатындықтың негізгі кейіпкерлер – Қалқаштың көмекшілері. Мұнда да өзімізге таныс бұрынғы кейіпкерімізбен қайта жүздесеміз. «Жасымыз қатар болғанмен, бой жағынан бұлардың қай-қайсысы да менен

сойлылау. Сондықтан бірдеңеге жүгіріп келу керек болғанда, үлкендер сұғын бірінші маған қадайды», – деген сөзінен өзімізге таныс кейіпкерімізді тани кетеміз. Кейіпкер сөзінен бір-біріне әлімжеттік жасайтын балалар психологиясы анық аңғарылады.

«Рәбиғаның махаббаты» хикаяты Ұлықпанның жаман түс көріп шошып оянуымен басталады. Жазушы түсінде тісі ақсиган қасқырмен алысып жүрген Ұлықпанның өмірде сондай арпалысқан сәтімен кездестіреді.

Шығарманы оқып біткенде түз тағысына қарағанда екі аяқты қасқырлардан сақ болу керектігін жадына түйесің. Авторлық ұстаным оқыған, көзі ашық қасқырлардың зымияндығы мен залымдығынан ешкімнің құтылмайтынына меңзейді. Оны бас кейіпкерінің тағдыр тәлкегі арқылы нанымдылықпен бейнелеген. Хикаятқа «Қайрақты» орта мектебінің оныншы «Б» сынып оқушысы Жанұзақова Рәбиғаның сірке суын ішіп, мезгілсіз қаза табуы негіз болған. Аяқ астынан болған бұл іс мектепті ғана емес, бүкіл ауыл-аймақ пен аудан басшыларының бәрін дүр сілкіндіреді.

Авторлық ұстаным отызыншы жылдардың қуғын-сүргінін көріп, Ұлы Отан соғысының қан майданын кешіп келген, бастауыш кәсіподақ ұйымының төрағасы Дәулет Бүркітбаевтың: «Міне, біздің бәрімізді советтің әділ заңы ақтап алып отыр. Бірақ адамның ар-ұжданы, ұяты – осыған ұқсас барша қасиетінің бәрі заңға сыя бере ме? Кешегі Рәбиғаның қапия қазасы соны дәлелдеп кеткен жоқ па? Былығымыз бен шылығымызды бетімізге басып кеткен жоқ па?», – деген сөзі арқылы берілген. Жазушы осы арқылы өз замандастарын ар сотының алдында тізе бүктіреді. Кеңес соты ақтағанмен ар сотының алдында олардың ақталмайтындығына оқырман да сенеді. Жазушы «айран ішкендердің құтылып, тостақ жалағанның тұтылатынын» сынып жетекшісі Ұлықпанның жұмыстан босатылуымен нанымды бейнелеген. Осы оқиға үстінде аудандық оқу бөлімі меңгерушісінің бейнесі жан-жақты ашылады.

Ал «Жезкиік» хикаятының айтары басқа. Жазушы онда да параллелизмді пайдаланған. Оқиға бастауыш сыныпты жаңа бітірген Қанаттың көзімен суреттеледі. Жазушының бір жетістігі – кейіпкерлерінің бар болмысын олардың іс-әрекеттері, сөйлеген сөздері арқылы беру болса, оны қалаға келген шалдың «Бот суда!», «Ысматри», «Ызнаю» деген сөздерінен аңғару оңай. Сонымен бірге жазушы тіліндегі юморды аңғару да қиын емес. Оны атасының поезға отырар сәттегі және купедегі көршілерінің тамағына ашқарақтана кіріскен кезіндегі: «Жарты билеті несі?.. Шырағым-ау, біз бұны бір үйдің азаматы деп, әдейілеп қалаға оқытқалы әкеле жатырмыз ғой. Берсең, бүтінін бер, қарағым» немесе: «Же, тойып ал...» – деп, менің алдыма қарай тықпалай береді. Ай, мәдениетсіздік-ай!.. Әншейінде шаруаның жайына келгенде ешкімге дес бермейтін атамның осыған шынымен миы жетпей отыр ма екен?» – деген сөздері растайды [6].

Жазушы кейіпкерлерінен ұлттық мінез-құлық анық байқалады. Оны немерелерін бауырына басқан кемпір-шал мен өз балаларын иіскей алмайтын аға-жеңгенің іс-әрекеті айғақтайды.

Жазушының туған жерге деген ыстық сезімді: «Шіркін, дүниеде жайлауға жетер не бар екен?! Шіркіннің ауасының өзі неге тұрады? Әжемнің тілімен айтқанда, кісіні ішпей-жемей мас қылады ғой. Мен қазір сусыма ақ шағылдығың үстінде ішпей-жемей мас болып отырмын», – деген кейіпкер көзімен сипаттауы орынды. «Тасқарадағы» бастауышты бітірген Қанат осындай жер жәннатын қалайша қаланың асты да тас, үсті де тас суық қабырғаларына айырбастасын. Жазушы ауылдан ұзап шықпаған баланың алғашында Ақтау қаласына барғанша асыққанмен, атасынан қалмай жанталасып вокзалға қарай шаба жөнелгенін нанымды әрі қызғылықты етіп баяндайды. Баланың жас ерекшелігіне қарай психологиялық иірімдерінің сақталуы көңілге қонымды.

Қанат жайлауда қой бағып жүргенде қақпанға түскен киіктің жәудіреген көздерін аяп, босатып жібергенмен, қорқынышты үлкен қалада атасынан айырылып жалғыз қалған кездегі аянышты көздеріне қарап Қайыркен ағасы оны ауылға жібере қойған жоқ. Аяушылық тәрізді нәзік сезімдерді Алла тағала екі аяқты пенделеріне бірдей етіп бермеуі – өкінішті. Жазушының аталған шығармалары қаламгерлер тарапынан жоғары бағаға ие болды. Олар жөнінде Н.Қазыбек, Қ.Жиенбай, А.Мантаева, Р.Әбдіғұлов, Қ.Мәдібай,

Д.Төлебаев, Ж.Қорғасбек, Б.Тұрсынбайұлы, А.Кемелбаевалардың мақалалары мен сұхбаттарында жан-жақты әңгіме болды.

Жазушы 1985 жылы жазылған «Рәбиғаның маххаббаты» хикаятын тоқсаныншы жылдары еліміз тәуелсіздік алған соң, сахнаға ыңғайлап, пьесаға айналдырды. Бала тәрбиесі арқау болған шығармада ар-иман мәселесі қоса көтерілгендіктен, оның қай қоғамда да өзектілігін жоймайтындығы белгілі. Қазіргі таңда мектеп бітірушілер арасында өзіне-өзі қол жұмсау (суицид) көбейіп тұрғандықтан, жалпыадамдық құндылықтарды көтерген шығарманың біздің замандастарымыз үшін ауадай қажеттілігі белгілі.

Пьесаға мектеп мұғалімдері мен оқушылар ғана қатысқан. Сахнаға икемдеп жазғандықтан хикаяның ықшамдалғаны көрініп тұр. Екі актілі, төрт суретті пьесаға қатысушылар бізге хикаяттан таныс кейіпкерлер. Автор совхоз директорының жиналысқа келмеуімен, оны адам тағдырынан гөрі малдардың жағдайы қатты алаңдататынын көрсеткен. Авторлық ұстаным адамын керек етпеген қоғамның кімге керегі бар дегенге саяды. Түймедейді түйедей қылған қыздар кеңесінің төрағасы Розаның «тексертеміз» деген сөзін жанына ауыр алып, сүйген ағайының опасыздығына төзбеген Рәбиғаның өзіне-өзі қол жұмсауы – оның тығырыққа тірелуі. Мадриддің көрсоқырлығы мен Розаның шайпауыздығы он екіде бір гүлі ашылмаған қыздың түбіне жетсе, әке-шешесі Алланың жазуына мойынсұнған иманды жандар ретінде танылған. Ұстаздардың тәжірибесіздігінен адам өлімінің болуы – заман мен қоғам қасіреті ретінде суреттелген. Авторлық ұстаным бала тәрбиесімен балалардың психологиясын түсінбейтін жандардың айналысуына болмайтындығын алға тартады.

1986 жылғы Желтоқсан оқиғасын арқау еткен «Желтоқсан түні» пьесасы екі бөлімнен тұрады. Оқиғаға бар-жоғы алты-ақ адам қатысады. Желтоқсан оқиғасының 20 жылдығы қарсаңында аталған спектакльдің Жастар мен жас өспірімдер театрында тұсаукесері болды. Бұл туынды сол уақыттан бері үздіксіз қойылып, көрерменнің ыстық ықыласына бөленді. Мұнда автор аты шулы қасіретті күндерді қайта тірілген.

Драматург сол қаралы күннің бар шындығын көрсету үшін алаңға жақын маңдағы бір бөлмелі пәтерді таңдап алған. Ондағы мақсат – алаңдағы оқиғаны терезе жарығы арқылы перденің арғы бетінен көрсету. Оқиға өтетін жерді дұрыс таңдай білген, бұл – екі күнге созылған қырғынның шешуші сәті болып табылатын 1986 жылдың 18 желтоқсан түні. Оқиғаға қатысушылардың әрқайсысы жекелеген әлеуметтік топтардың өкілдері. Оның бірі – сталиндік репрессияның қуғынын көрген, Сібірге жер аударылып, өмірінің он жылын азаппен өткізген қарт зейнеткер.

Шығарманың шешімі – жендеттерден үрейі ұшқан Ақмаралдың мерзімінен екі ай бұрын босануы болып табылады. Өмірге келген сәби өмірдің жалғастығын байқатса, осы оқиға үстінде дүниеге келген шарана «мың өліп, мың тірілген» қазақ халқының болашағы алда екенінен хабар береді. Шығарма Баймырзаның: «...Бар екен ғой сендердей ержүрек ұл-қыздарым! Тек мұнымды жаратқан асылық көрмесін...» деп жас ұлтшылды далаға ертіп кетуімен аяқталады. Бұл ХХ ғасырдың басындағы және соңғы ширегіндегі «ұлтшыл» атанған азаматтардың тілегінің бір жерге тоғысуы болса, олардың барлығы – қазақ халқының бостандығы, тәуелсіздігі үшін күрескен күрескерлер еді.

Шығармадағы әрбір кейіпкер өз ортасының, сол әлеуметтік топтың, замандастарының жиынтық бейнесі болып табылады. Драматург жоғарыдағы оқиғаға қатысқан кейіпкерлерінің барлығын да типтік бейнеге көтерген. Баймырза кеңестік идеологияның теріс саясатын қолдамағаны үшін жазықты болып, қуғын-сүргін көрген мыңдардың бірі болса, Талшын – қиын-қыстау күндерде күйеуіне сүйеу болған, шиеттей бала-шағасын асырап шаңырақты шайқалтпай, «малым – арымның садақасы» деп арды жоғары қойған қазақ әйелдерінің жиынтығы. Өзінен екі мүшел үлкен адамның жағасына жармасып жүрген Қайсар – өзгеге намысын таптатпаған қазақ халқының қайсар ұланы болса, Ақмарал – жігіттердің намысын қайрап, оларға күш-қуат беріп, елге жау шапқанда атқа қонған жауынгер қазақ халқының батыр қыздарының бүгінгі таңдағы жалғасы. Қазақ жастарының бойындағы өршілдік рух олардың істерімен, сөздерімен айшықталған. Ұзақ

жылдар отаршыл империяның отарлауында болған қазақ елінің азаттық алуына 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасының септігі тиген болса, ол – қазақ жастарының өрлігі мен ерлігі еді.

Қорыта айтқанда, жоғары сөз болған шығармалардың барлығы – бала ұғымына жеңіл, тілі қарапайым, көлемі жағынан қысқа да нұсқа, баланың жас ерекшелігіне сай түсінуге ыңғайлы, тәрбиелік жағынан балаға берері мол туындылар. Балаларға арналған шығармалардың негізгі қызметтерінің бірі – тәрбие құралы болса, аталған шығармалардағы кейіпкерлер басынан өткерген оқиғалардан балалар адамгершілік қасиеттерді бойына жинақтайды. Жазушы шығармаларына мектеп жасына дейінгі балалардан бастап, студенттерге дейінгі аралықтағы жастар қатысқан. Қарапайым ауылда тәрбиеленген қазақ балаларының ел басына күн туғанда атқа қонуы – сан ғасырлар бойы жиналған қайғы мен мұң-шердің көрінісі.

Әр баланы адам ретінде тәрбиелеу – ата-ананың, тәрбиешінің, ұстаздың, қоғамның міндеті. В.Г. Белинскийдің бала тәрбиесіне қатысты: «Балаларды алғашқыда чиновник, ақын, қолөнерші болуға емес, адам болуға тәрбиелеу керек, содан кейін басқаларға тәрбиелеуге тиіс» [7], – деген пікіріне сүйенетін болсақ, көркем шығармалар арқылы Абай айтқан толық адамды қалыптастыруымыз керек. Балалар шығармалары оқырманды тәрбиелеу үшін жазылатын болса, автор алдына қойған мақсатына жеткен. Сонымен бірге әдебиет – сөз өнері. Басқа өнер салалары секілді көркем сөз оқырманды әсемдікке, сұлулыққа баулиды. Бұл тұрғыда шығармалардың балаларға берері мол. Ұлттығымыздың негізгі тірегі – ана тілі, діні мен ділінің сақталуы болса, жазушы кейіпкерлерінің қаймағы қалың қазақы ортадан шығуы, ұлттық құндылықтарды бойына жинақтауы, ислам дінінің асыл қасиеттерінен аттамауы қуантады. Өскелең ұрпақ бойындағы мұндай қасиеттер қазақтың болашағы бар дегенге сендіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Асылбекұлы С. Шығармалары. Бірінші том. – Астана: Фолиант, 2008. – 400 б.
2. Ахметов Ш. Ыбырай Алтынсарин – қазақ балалар әдебиетінің атасы. Кіт.: Ыбырай Алтынсарин тағлымы: Әдеби-сын мақалалар мен зерттеулер /Құраст. М.Жармұхамедов. – Алматы: Жазушы, 1991. – 384 б.
3. Аймауытов Ж. Алты томдық шығармалар жинағы / Психология, Жан жүйесі мен өнер таңдау. Т.4. – Алматы: «Ел-шежіре», 2013. – 384 б.
4. Кемелбаева А. «Сағыныштан» «Рәбиғаның махаббатына» дейін...» сұхбат // http://asiainfo.kz/A_suhbat/2017-05-17/701.html
5. Жұмабаев М. Таңдамалы: (Өлеңдер, поэмалар, зерттеулер, аудармалар). – Алматы: Ғылым, 1992. – 272 б.
6. Асылбекұлы С. Шығармалары. Екінші том. – Астана: Фолиант, 2008. – 416 б.
7. Белинский В.Г. Таңдамалы педагогикалық шығармалары. Педагогика Ғылымдарының академиясы, 1948. – 47 б.

Қобланова Айман Жылқыбайқызы
филология ғылымдарының кандидаты, профессор
Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы, Қазақстан